

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az «Einheitsschule» német és magyar megvilágításban.

I.

A német pedagógusokat most legjobban az «*Einheitsschule*» foglalkoztatja, amiről bármely tanügyi folyóiratukba vetett pillantás is meggyőző.¹ Ha ezt az elnevezést magyarra «egységes iskolával» fordítjuk le, épp olyan hibát követünk el, mint a németek a maguk elnevezésével s épp annyi tévedésnek, zavarnak egyengetjük útját.² Jöjjünk tehát mindenekelőtt tisztába a fogalommal és az azt megillető elnevezéssel. Erre a célra felhasználjuk az *Einheitsschule* irodalmának egyik legújabb és legjobb művét, J. Tewsnek rövid, de világos könyvecskéjét.³

1. Hogy minden dolgot a maga nevéen kell elnevezni, azt az alapos németek is vallják. Mégis hogyan eshetett meg, hogy «a leg- nagyobb iskolai reform» (95) részére szélteben olyan elnevezés terjedt el, mely nem fedti teljesen a fogalmat, sőt túlkönnyen megtévesztő, és mint a tapasztalás igazolja, még német földön és német tanférfiaik között is nem egy súlyos félreértést támasztott. Ezt Tews is kénytelen beismerni, m. p. mindjárt két irányban. Már az Előszóban így ír: «Ennek az írásnak nem feladata, hogy védelmébe fogja azt a *másik* *Einheitsschule*-t (3), hanem csak azt, amelyet a *Deutscher Lehrerverein* vall magáénak.» Ehhez a fogalombeli megkülönböztetéshez (zavarhoz!) járul még az a *másik*, amely a szót, a kifejezést illeti. Erre nézve Tews így nyilatkozik: «Sokan kifogásolják

¹ Lásd pl. *Pädagogische Blätter* 1916 : 7. sz., 344. l. — *Neue Bahnen* 1916 : 8. sz., 382. l. — Nálunk az ekörül kifejlődött újabb vitákkal a *Népt. Lapja* foglalkozott (lásd 1916 : 10., 11., 12., 13., 14. sz.)

² Ennek a megtévesztésnek t. k. a berlini egyetem pedagógia-tanára, Jak. Ferd. Schmidt, is áldozatul esett.

³ Ismertetését lásd : *Népt. Lapja* 32. szám. A ( )-be foglalt számok ennek a könyvnek lapszámaira utalnak.

az elnevezést, de ok nélkül» (34), ám erre irányuló körülményes bizonyítása éppen nem meggyőző. Ugyanott idézi Kerschensteinert: «A kifejezés könnyen megtéveszt és az ú. n. Einheitsschulenak csaknem valamennyi ellensége annak a rövidzárlatnak esett áldozatul, hogy az egész iskola-szervezet egységét összetévesztették ez egyetlen tantervvel.» Két oldallal tovább meg ezt olvassuk: «Az Einheitsschule . . . az iskoláknak egy önmagukban összekapcsolt többségére (*Vielheit*) törekszik» (36). Még elébb: «Olyan iskolai szervezet (*Schulwesen*), mely lehetővé teszi, hogy minden fokról minden célt el lehessen érni (31). Tovább: «Az Einheitsschule a szervezés eszméjének (*Organisationsgedanke*) megvalósítása a köznevelés terén» (88). Egy nemrég megjelent gyűjteményes műben (Wychgram, *Die deutsche Schule u. die deutsche Zukunft*. Leipzig, 1916, Nemnich, 381—2.) A. Sickinger mannheimi vár. iskolatanácsos egy «Einheitsschule im höheren Sinne»-ről ír; ez szerinte «olyan szervezet, melynek lételemé természetesség, igazságosság, fokozott célmegvalósítás, tehát legmagasabb belső összhang és egységesség». Mindezeket a meghatározásokat egybevetve és összefoglalva, az Einheitsschule mint a demokratikus iskolázás megtestesítése jelenik meg, s benne a pedagógiai jogok és kötelességek abszolút uralma érvényesül. (V. ö. még u. o. «Das deutsche Einheitsgymnasium» Buddetől és «Die Einheitsschule» Huckerttől. Mellesleg megemlíjtük, hogy ennek a könyvnek 171. lapján Alfr. Hillebrandt idézi Berzeviczy Albertet tanúként a klassz. tanulmányok változatlan szükségessége mellett.) Ha még emlékeztetünk arra, hogy «egységes iskola» alatt mind nálunk, mind Németországban a közös alsó tagozattal rendelkező egységes középiskolát is értik, amelyért a mult század nyolcvanas éveiben nálunk is annyi tinta folyt, megállapíthatjuk, hogy az Einheitsschule elnevezés, jóllehet ma már elismert és meghonosodott: a) éppen nem szabatos és kifogástalan; b) olyan magas célt tűz ki, amely méltán eszményszámba mehet. Az Einheitsschule elnevezés tehát éppen nem szorítkozik csak a népiskolára, jóllehet az egész mozgalom a néptanítás köréből indult ki és tanítók a legbuzgóbb bajnokai. Hogy ezt az elnevezést maguk a németek sem tekintik kielégítőnek és megfelelőnek a jövő népiskolája részére, bizonyítják azok az újabb elnevezések, amelyeket erre a célra javasolnak. Ilyenek pl. a *nationale* vagy *deutsche* Einheitsschule, a *Grundschule*, *Gleichheitsschule* stb., amit részünkről az *Allgemeinschule*-val egészíthetünk ki.¹

Az Einheitsschulenek az iskolázás szempontjából mindent felölelő jellege kiderül még a tervből (*Einheitsschulplan*, 41), ami egy-

¹ Tekintettel a nyelvi és fogalombeli fejtegetésekre, itt és még néhány alkalommal szükségképpen a német elnevezéseket kellett használnom.

úttal nagyon fokozza a nehézségeket, amennyiben itt a lehetőségeknek számos útja kínálkozik. Így maga Tews a következő hármas tagozást ajánlja: *Grundschule*, *Mittelschule*, *Oberschule*; ehhez még a *Werk-schule* járul; míg pl. egy másik szakember, Grünweller igazgató, «*Nationale Einheitsschule oder deutsche Nationalschule*» c. füzetében a következő sorrendet javasolja: *Volksschule*, *Bürgerschule*, *Oberbürgerschule* (Archiv f. Pädagogik, 1916, VI., 265. l.). Dr. Uhlic, cseh pedagógus, ötosztályú népiskolát tervez 3—4 osztályú polgári iskolával a 14—15. életévig; ezen túl a 17—18. életévig felső középiskolákat és továbbképző szakiskolákat (Pädagogische Zeitung 1916, 29. sz. 401. l.). Cassel titk. tanácsos pedig azok részére, akik egészen elvégezték a német népiskolát, egészen külön középiskolát óhajtana felállítani (*eine besondere höh. Schule*; lásd u. o., 397. l.). Már ebből is látható, hogy az egységes iskola tervén belül sincs meg az egység, hanem a szerzők felfogása szerint szabadon érvényesülhet a sokféleség. Ugyanebből megérthető, hogy az *Einheitsschule* közvetlen kihatással van a középiskolára és annak jövő kialakulására.¹ Ám még ezzel sem merültek ki a nehézségek. Ezeket német földön fokozza az a körülmény, hogy ott a különböző szövetséges államokban más-más az iskolák szervezete és az iskolai törvényhozás, aminek figyelembe vételével az *Einheitsschule* voltaképpen *birodalmi* iskolaügyi kérdéssé válik. (Hogy ez mit jelent a német birodalmi egységre, azt az eisenachi tanítógyűlésen a «*Lehrerkriegerdank*» tárgyalása alkalmával láttuk: az egyöntetű megállapodás merőben lehetetlen volt.) Tews ismételve folyamos szellemes és szemléltető hasonlatokhoz (pl. 10, 36, 94. l.). Ha az ő példáján elindulva, az egységes iskola tervébe felveendő különböző iskolaneveket megannyi német szövetséges államnak tekintjük, az egységes iskola tervét, vagyis az egész német közoktatásügyet pedig magával a német birodalommal hasonlítjuk össze, úgy itt egy pedagógiai Bismarckra, vagy a pedagógia Bismarckjára volna szükség, aki hivatott és képes is lenne arra, hogy a német birodalom nevelés- és oktatásügyének nagy, erős és egységes művét létrehozza.

A dolgoknak eme rendjéből és összefüggéséből következik még egy nagy tanulság, amelyet egyszersmindenkorra le kellene szegezni és értékesíteni ott és akkor, ahol és amikor a tanítás- és iskolaügyi terén újításokról (reformokról) van szó. Ez a fontos tanulság és intelem ez: bármely iskolaügyi reform megvalósításakor figyelembe kell venni az oktatásügynek egész menetét és szervezetét, mert

¹ Erről az O. K. T. K.-ben szólunk. A *Deutsches Philologenblatt* egyik cikksorozata mutatja, hogy a német középisk. tanárok nem igen lelkesednek az *Einheitsschule*ért.

minden elszigetelt újítás (mint olyan) a közművelődés egész szervezetének egyensúlyát megzavarja. Miután pedig fent azt láttuk, hogy az Einheitsschule «valamennyi szervezetnek egysége» és tovább «az iskoláknak egy önmagukban összekapcsolt többsége», elsősorban ennek a két követelésnek egymásután kell itt eleget tenni, vagyis a szervezetet az iskolák többségének közreműködésével megállapítani és a megvalósítást csak azután megkezdeni és fokozatosan végrehajtani.¹ Ennek a szervezetnek legalsó fokát pedig nem Einheitsschulenak kellene nevezni, sem pedig Grundschulenak v. Gleichheitsschulenak, hanem lényegének s hivatásának megfelelően közös iskolának (gemeinsame Allgemeinschule).

2. «Freie Bahn jedem Tüchtigen!» Tews könyvének ez az alcíme: «Szabad teret minden rátermettnek», voltaképpen javított kiadása ennek a másíknak: «Freie Bahn dem Talente» (Szabad érvényesülést a tehetségnek), amelytől ma az egész német tanügyi sajtó visszhangzik.² Épp ezért érdemes és szükséges egyiknek is, másiknak is szemébe nézni. A Tews-féle fogalmazást (78) szerencsésebbnek tartjuk, mert tehetség és derekas rátermettség nem fedi egymást és a nevelés szempontjából az utóbbi határozottan értékesebb. Hiszen akad akárhány kiváló és tehetséges ifjú, aki derekasság híján sem az iskolában, sem az életben nem tud érvényesülni. Viszont kisebb tehetség nagyobb derekassággal párosulva, mind az illető, mind a társadalom és az állam részére értékesebbnek fog bizonyulni. Azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy tehetség és derekasság gyakran csak később, érettebb korban jelentkezik s akkor sem engedhető meg, hogy az iskola útjukat állja. Gondoljuk meg továbbá, hogy ez a jelszóbeli követelés, minthogy sohasem tudhatjuk, kiben mi lappang, egyúttal magában foglalja, vagy legalább is támogatja ama másikat: szabad teret és érvényesülést a gyengébb tehetségnek és hitványabbnak! Hogy ez a teljes szabadosság a népiskola elvégzése után mire vezet, arra nekünk magyaroknak külön tapasztalásaink vannak, mint a németeknek, mert nálunk boldog-boldogtalan átússza a négy elemi és a középiskola, de kiváltképpen a gimnázium alsó osztályait az oda nem való elemek eláraszt-

¹ Ezeket az alapvető követeléseket nálunk ismételve és legújabbban is Imre Sándor hangoztatta.

² Legújabb változata pedig ez: «Der Aufstieg der Begabten», egyúttal címe egy, a Deutscher Ausschuss für Erziehung und Unterricht megbízásából Dr. Peter Petersen szerkesztésében Teubnernél megjelent gyűjteményes munkának (ism. Pädag. Blätter, 1916: 8. sz., 377—9. l.). — Bassermann német orsz. képviselő aug. végén már ezt hangoztatja: «Jedem freie Bahn».

ják, aminek egyik oka az, hogy a népiskola 4. osztályának már elégséges bizonyítványa is megadja a jogot a középiskolába való át lépésre (Németországban nem); a másik ok pedig az, hogy nálunk vagy hatszor annyi a gimnázium, mint a reálisiskola. (A legutolsó, 1913. évről szóló min. Jelentés szerint 188 g. és 34 r.) A Trefort-féle *febris gymnasialis stupida* mind máig pusztít és vajmi gyenge vizsgálat az, hogy Tews hasonló iskolai nyomorúságról (Schulelend) panaszkodik és pellengérré állítja azokat «a fölfelé törekvő községeket, amelyek minden áron középiskolára tartanak számot» (21, 26). Hogy a középiskoláknak nálunk is megvan az a joga, hogy az oda nem való, kétes és tehetség nélküli tanulókat eltávolítsák (69), az a valóságban ott épp oly kevésbé változtat a silány valóságon, mint nálunk.

Visszatérve arra a mindenhatóknak vélt vagy talán csak hirdetett jelszóra, még egy fontos körülményre kell rámutatnunk. Ne ámitsuk magunkat azzal, hogy a tehetségnek, jóra valósnak az iskolában való érvényesülésével és érvényesítésével már mindent elértünk, megtettünk. Éppen nem; mert az igazi nehézségek csak az iskola után, az iskolán kívül kezdődnek: az életben, a társadalomban, a pályánkon folytatott könyörtelen küzdelemben, ahol a tülekedés (*Strebertum*) rendszeren eredményesebbnek bizonyul, mint a becsületes törekvés (*Strebsamkeit*). Ha az iskolában a pálya szabad volt és minden akadálytól mentes, úgy az életben a nehézségek tornyosulásával a helyzet kétszeresen nehezedik az illetőkre. Ezért nem baj, ha az ifjú, kellő határok közt, már idejekorán megismerkedik a küzdelemmel és nélkülözésekkel, mert csak ebben az iskolában tanulhatja meg a mostanában olyan annyira értékes kitartást és minden erejének megfeszítését a végleges sikerig és győzelemig: a híres *Durchhalten*-t.¹ Az a szállóige, hogy senkisem próféta hazájában, súlyos igazság s mi mindannyian akárhányszor nagytehetségű és kiválóan rátermett, derék magyar embert ismerünk, akik itthon nem boldogultak, de külső országokban igenis, ahonnan mint kész nagy emberek csak nagyritkán származtak vissza. Az iskolai jóra valósnak, rátermettség tehát nem azonos és nem egyenlő értékű az életbeli jóra valósnak és rátermettséggel: ismerünk akárhányszor jelesen érettségizett tanulót, aki életpályáján nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, valamint viszont olyan közepes, sőt gyenge tanulókat, akik tehetségüket, akaraterjüket csak akkor érvényesítették, amikor a középiskola járma alól felszabadultak. Ha ezt az iskolai és

¹ Hogy a valódi tehetség mint küzdi fel magát, arról figyelemre méltó sorokat ír Adolf Hillebrandt Wychgram fent idézett könyvében (167. l.). — P. Petersen «Der Aufstieg der Begabten» c. könyvének egyik fejezete: «Schulbegabung und Lebensbegabung».

iskolán kívüli életet és megnyilatkozást egybevetjük, a végeredmény tekintetében bizony mitsem változtat, vajjon az egyik, a tehetséges, ügyefogyottságának tulajdoníthatja-e nem érvényesülését, a másik, a gyengetehetségű, pedig saját élelmességének v. mások pártfogásának (protekciónak!) azt, hogy amannál többre vitte. Csak jámbor óhajtként említjük, hogy a tehetségek védelmére, az igazságtalanságok elfojtására és a visszaélések kipellengérezésére alakítandó szabad független egyesület, vagy tekintélyes folyóirat, a közlelkiismeretesség szócsöveként egész Középeurópa javára sok üdvöset alkothatna.

A tehetségek istápolásáról szóló elmélkedéseinket a következő hitvallással fejezzük be: A tehetségeseket, akár módos, akár szegény szülők gyermekei, mindenképpen támogatni kell, hogy magasabb képzettségben részesüljenek, ellenben ettől vissza kell tartani azokat, akik tehetség híján vannak, legyenek bár gazdagok v. szegények. Nem minden grófi gyerek való a gimnáziumba, de nem minden szatócsé sem.

3. *Iskola és tanító.* Hogy mennyire tágul Tews előadásában az Einheitsschule fogalma, bizonyítja t. k. az, hogy azzal kapcsolatban két helyen is megemlékezik a tanítókról. «A tanítóknak egységes, a nevelés tudományán alapuló (*erziehungswissenschaftlich*) képzése már rég szükségletté lett» (27). «A német tanítóegyesület az egységesen tagolt iskola részére egységes tanítói kart is kíván... úgyszintén a kiválóan tehetségeseknek fellépését a magasabb tanítási fokozatokba» (49). Ezek kétségkívül messze előrelátó, igazi pedagóguslelkű eszmék és eszmények, de nekem mégis úgy tetszik, mintha a szerzőt annyira elfoglalná az *Einheitsschule*, hogy nem méltatja érdeme és szükség szerint az *Einheitsschullehrvert*, azaz az egységes iskolarendszer alapozatának tanítóját, akire a jövőben az eddiginél jóval külön feladatok hárulnak. Meglehet egyébként, hogy Tews ezt természetes követelménynek tekinti,¹ aminthogy mi is tudjuk, hogy a tanítók képzése és továbbképzése valóságos pedagógiai közhely. De épp mert rendszerint ilyen számba megy s nem vetnek kellő súlyt rá, a jövő iskolával kapcsolatos fokozott követelmények szükségessé teszik, hogy az egész tanító- és tanárképzést állandóan szem előtt tartsuk és elvül tűzzük ki, hogy az iskola újjászervezése a tanító- és tanárképzés újjászervezésétől nem választható el. Hogy ezt a régi, de a valóságban vajmi ritkán követett igazságot látszólag felesleges módon ismételjük, arra a következő okoskodás bír: Ha akad tanító, tanár, aki az iskolának mai szervezetében sem tud eleget tenni a reá bízott feladatnak, mennyivel kevésbé lesz erre képes, változatlan képzés mellett, a jövő

¹ V. ö. «Die Jugend wird, wie wir sind» c. cikkét (Pädagogische Rundschau v. Jessen, Wien, 1916. aug. sz.)

tökéletesebb iskolában! Mert úgy-e bár, az Einheitsschule-t sűrített fogalmazásban *legjobb iskolának* is nevezhetnők: ha nem is minden idők képzelhető legjobb iskolájának, de a mai kornak megfelelő és lehetséges legjobb iskolának. Tehát a tanítók, tanárok is... A Muthe-sius-féle «Pädagogische Blätter» két utolsó számában (aug., szept.) utólag bukkanok egy erre vonatkozó cikkre: «Der Aufstieg der Begabten und die Volksschullehrer», magának a szerkesztőnek tollából.

4. Az *Einheitsschule* mint nemzeti és nemzetközi probléma. Láttuk, hogy a németek, mintegy kihívóan, a «nemzeti» és a «német» jelzővel illetik az egységes iskolát, amihez, saját érdekeiket és szükségleteiket tartva szem előtt, mindenesetre joguk van. «Az egys. iskola a német kultúra évszázados munkájának eredménye és követelménye s egyúttal történelmi szükségesség» (86). Ha azonban a probléma mélyére tekintünk, annak lényegét felfogtuk és a nevelés és oktatás ügyére tudományosan óhajjuk érvényesíteni, ebből a magasabb szempontból más eredményre jutunk. Szerintem arra, hogy a képzelhető vagy lehetséges legjobb iskola fogalmában egy egyetemes pedagógiai imperativussal állunk szemben, mely különleges nemzeti vonatkozásoknak meglehetősen híján van, ellenben olyan általános nevelés- és oktatásügyi elveket tartalmaz, amelyek minden művelt államra, vagy legalább is egész Középeurópára ráillenek. Anélkül, hogy ezt az állítástomat részletesen megokolnám, talán elég Tewsnek az Einheitsschule lényegét illető fejtegetéseire utalnom. «A nemzeti egységes iskola legyen a) szervesen tagolva, b) társadalmi válaszfalak híján, c) felekezeti elkülönítés nélkül, d) egységes tanítósággal rendelkezék» (34). «Az egys. iskola társadalmi és politikai tekintetben egyesítően és engesztelően hat» (93). «Az egys. iskolát nem valamely társadalmi osztály vagy hivatás kívánja, hanem az általános népnevelés, a nép fejlődése és az állam jóléte» (30). «Minden jó iskolának azon kell lennie, hogy a gyermek iskolázása alatt boldog legyen, hogy továbbá mindenki azzá lehessen, amire az anyatermészet kiszemelte» (37, 67); az iskola szabad érvényesülést biztosítson a tehetséges és derék tanulóknak, az iskolázás legyen ingyenes, s i. t. Vajjon nem ugyanezekre törekszünk-e mi is? Igen bizony s ezért kimondhatjuk, hogy az Einheitsschule fogalmában összpontosított nevelés- és iskolaügyi eszmék általános természetűek és a német példaadás és úttörő munkáság ellenére vagy épp ezért részünkre is irányadóak.

5. Vizsgáljuk már most meg végül, hogy iskolaügyünk mai állapota mennyiben felel meg ezeknek az eszméknek és a bennök rejlő követelményeknek? A magyar népiskoláról elmondhatjuk, hogy nem ismer társadalmi és felekezeti válaszfalakat. S bár az állami és községi iskolák mellett felekezeti és magániskoláink is szép számmal

vannak, abban a tekintetben még ezeket sem érheti gáncs. Középiskolai viszonylatban a magyar népiskolának az az előnye a némettel szemben, hogy felvételi vizsgálat, illetőleg előkészítő iskola (Vorschule) nélkül közvetlenül lehetővé teszi az átlépést. Ennek azonban megvan egyáltalán az a hátránya, hogy nálunk a középiskola s főleg a gimnázium alsó osztályait nem odavaló elemek előzönlík. Ebből azonban valahogy azt ne következtessük, hogy nálunk is szükség lenne ilyen előkészítő iskolára, amelytől a németek minden áron szabadulni igyekeznek. A középiskola különböző fajai közti átlépés azonban, a polgárit beleértve, nálunk is nehézségekkel jár, amelyeket a küszöbön levő gimnáziumi reform csak fokozni fog. Az új polgári iskolai törvényjavaslat, igaz, onnan könnyíteni igyekszik az átlépést. Ami a jóra való tanulók tandíjmentességét és egyéb támogatását illeti (81), főleg a többgyermekes családokét (85), arról nálunk meglehetősen gondoskodtak (tandíjmentesség, ösztöndíjak, jutalmak, segélyek); épp ezért nem vagyunk hívei az ingyenes oktatásnak az egész vonalon (95), mert ez a hivatlanokat és tehetetleneket még az eddiginél is jobban csődíténé a gimnáziumokba, másrészt a vagyonosabb családok felesleges megkímélésével nemzetgazdaságilag is igazságtalan és hátrányos lenne.

Az egész német egységes iskolai irodalomból legértékesebbnek és részünkről is követendőnek azt tartjuk, amit ők az *Einheitsschulgedanken* alatt értenek és amit röviden imígy fejezhetnénk ki: az iskolaügy terén elszigetelt, különvált reformoknak nincsen helye és jogosultságuk csak azoknak van, amelyeket szem előtt tartják az egész közoktatásügyet, mint szerves intézményt. Ezt az igazságot mi nem most fedeztük fel: közelmúlt tanügyi irodalmunk nem egy értékes tanulmánya ennek jegyében született. Hogy ennek ellenőre a papirosformából még nem tudott valósággá lenni, igazán nem rajtunk múlik. Az ilyen mindent áttekintő, megfontoló, felölelő hatalmas koncepció («Der grosse Gedanke») eljövételének és diadalának reményével fejezzük be sorainkat.

Kemény Ferenc.¹

¹ Ezt a cikket német átdolgozásban megküldtem J. Tewsnek, az ismertetett könyv szerzőjének. Arra kértem, hogy mondja el róla a véleményét. Szíves készséggel tett ennek eleget és a közlésre is felhatalmazott. Futólagos megjegyzéseknek mondja ő maga, mert mostanában alig képes összefüggő munkálkodásra. Bizonyára így is élvezettel és tanulsággal olvassuk ezeket a «megjegyzéseket», melyeket im itt hű fordításban közlünk. A viszonyválasztól, érthető okokból, ezen a helyen eltekintettünk, csak két helyen jegyeztünk fel irodalmi utalást.

K. F.